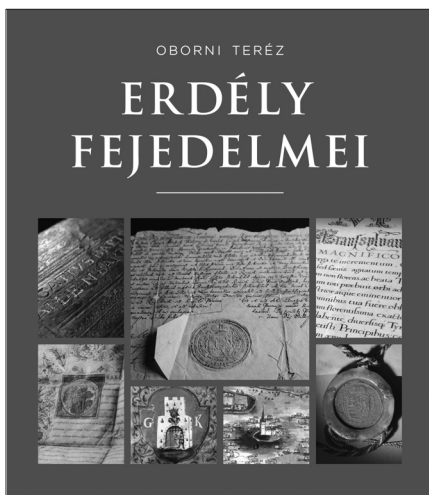

Karda-Markaly Aranka

A TÜNDÉRKERT URAI: KÖNYV AZ ÖNÁLLÓ ERDÉLY FEJEDELMEIRŐL¹

Az Erdélyi Fejedelemség létrejötte és annak története nemcsak a magyarság, hanem Erdély története szempontjából is az egyik legkiemelkedőbb időszak, hisz egy új ország születik, különálló és egyben egyedi kormányzati rendszerrel, élén a fejedemként (princeps) ismert uralkodóval. A mohácsi csata elindítja, Buda elfoglalása pedig véglegessé teszi azt a folyamatot, amely a középkori Magyar Királyság három részre szakadásához, illetve az Erdélyi Fejedelemség létrejöttéhez vezetett. A Magyar Királyság jogszokásait, kormányzati rendszerét tovább éltető új ország közel 150 éves fennállása alatt 18 fejedelem történetét ismerhetjük meg, akiknek uralkodásán keresztül egyben bepilanthatunk az ország korabeli helyzetébe, az európai hatalmakkal és az Oszmán Birodalommal, valamint a szomszédos román vajdaságokkal való viszonyába is. Ezt a bonyolult időszakot számos történész kutatásaiból megismerhetjük; több olyan kötet is született, amely arra vállalkozott, hogy az Erdélyi Fejedelemség történetét összegezze, az olvasó elé tárja.

Oborni Teréz történész kutatási területe az Erdélyi Fejedelemség politika- és kormányzattörténete; nevét a 2016-ban megjelent *Székel-föld története* című nagymonográfia szerkesztőbizottságának tagjai és

1 Oborni Teréz: *Erdély fejedelmei*. Budapest-Kolozsvár, 2023, Magyar Nemzeti Levéltár – Iskola Alapítvány.

szerzői között egyaránt megtaláljuk. A közelmúltban megjelent kötetei: *Az ördögös Barát: Fráter György (1482–1551)*, Pécs-Budapest, 2017.; *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*, Budapest, 2018.; *Erdély aranykora: Fejedelmek tündérbertje*, Budapest, 2021. Legutóbb megjelent munkája, az *Erdély fejedelmei* egy 351 oldalas, keménytéblás kötet, amelynek tartalomjegyzékét csak felületesen áttekintve azt érzékelheti az olvasó, hogy egy újabb, száraz életrajzi ismertetőket felsorakoztató kiadványt tart a kezében. Ha azonban végig is lapozza a könyvet, a kezdeti benyomás teljesen megváltozik, hiszen ezúttal egy igényes szerkesztésű, színes, nagy méretű és látványos fotókkal, valamint korabeli források részleteivel teletűzdelt, igazán míves munkával van dolgunk, amely gazdag képi- és forrásanyagának köszönhetően érthetővé, majdhogynem érzékelhetővé teszi a kor szellemiségét, annak minden jellemvonásával egyetemben.

A kötet rövid, tömör bevezetője nemcsak a korabeli állam történetének alakulását foglalja össze, hanem afféle mankóul szolgál az olvasó számára a később részletesen is kibontott események bonyolultabb összefüggéseinek megértéséhez. Ezt követően az Erdélyi Fejedelemség 18 uralkodóját ismerhetjük meg, akik – rövidebb-hosszabb ideig – hivatalosan is viselték az Erdély fejedelme címet. A szerző minden fejedelmet külön fejezetben tárgyal, az egyes alfejezetekben pedig az illető uralkodása idején történt politikai, társadalmi, egyházi eseményekről olvashatunk. A kötet nagyszerűségét az adja, hogy e részben különálló szerkezeti egységek történetei összeérnek, és együtt egy kerek egészt alkotnak. A fejezetek elején néhány sornyi bevezetőt találunk, amely röviden összefoglalja a tárgyalt fejedelem sorsának alakulását, majd ezt követően kerül sor származásának, születésének, családi és rokoni kapcsolatainak részletezésére. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy ezekből a részekből tudhatunk meg legtöbbet emberként azokról a történelmi személyiségekről, akik így vagy úgy meghatározó szerepet tölthettek be Erdély történetében. Ezeket egészítik ki a zöld színnel kiemelt, minden esetben korabeli forrásokból származó idézetek, amelyek között a korszak történetíróinak munkáiból vett szemelvények mellett egy-egy nemeslevél, címadomány intitulációjával, azaz bevezető szövegével is találkozhatunk. Az ilyen típusú, a nagyközönség számára talán kevésbé ismert forrásokból – korabeli levelekből, követi jelentésekből, a korszak hazai és külföldi történetíróinak munkáiból – szár-

mazó idézetek nagyon sok mindent elárulhatnak bizonyos események kapcsán vagy az éppen az aktuális uralkodóra vonatkozóan, de akár egy kortárs külső szemlélő korabeli ismereteit, nézőpontját, a szomszédos ország viszonyulását is megismerhetjük belőlük. Jellegzetes szóhasználatuknak, nyelvi fordulataiknak köszönhetően olykor kimondottan szórakoztatóak is, és szinte észrevétlenül hozzák számunkra közelebb a kor emberének gondolkodását, látásmódját, ezáltal is hozzájárulva ahhoz, hogy jobban megértsük a történeti kontextust és az események miértjét. A Bekes Gáspár-féle összeesküvésről például Báthory István fejedelem egy olyan levelében olvashatunk, amelyet Liszthy János kancellárhoz írt.²

A könyv János Zsigmond, majd Báthory István uralmát követően Báthory Zsigmond korát tárgyalja, mielőtt azonban e korszak érdekességeire részletesebben is kitérnénk, fontos megemlíteni, hogy például Báthory Kristóf uralmáról értelemszerűen a Báthory Istvánról szóló fejezetben olvashatunk – nemcsak azért, mert kettejük története szorosan összefügg, hanem mert az előbbi uralkodása korai halála miatt igencsak rövidnek bizonyult. Mindezeket figyelembe véve a szerző – igen szerencsésen – úgy döntött, hogy Kristóf történetét a Báthory Istvánról szóló fejezetbe építi be, és így az értő olvasóban sem marad semmiféle hiányérzet.

Ami Báthory Zsigmondot illeti, ő már a maga korában is nagyon megosztó személyiség volt: a tény, hogy négyszer mondott le a trónról, az ország kormányzásának stabilitására is jelentős mértékben kihatott. Ugyanakkor uralkodásának kezdeti időszaka meglehetősen sikeresnek tekinthető: ő az egyetlen olyan fejedelem, aki – annak köszönhetően, hogy a korabeli román vajdák hűségesküt tettek neki – Moldva és Havasalföld uralkodójának címét is magáénak mondhatta. Ez mind történeti, mind politikai szempontból nagyon fontos és sokatmondó gesztus, hiszen jól példázza Erdély, illetve az erdélyi fejedelem hatalmi pozícióját is az adott korban – akárcsak Báthory Zsigmond házassága, Báthory ugyanis Habsburg Károly főherceg leányát, Mária Krisztiánát vette feleségül. Rögtön a lakodalmat követően került sor a Szinán pasa elleni hadjáratra, amelyben a székelyek is harcoltak, és amelynek

2 Oborni Teréz: *Erdély fejedelmei*. Budapest – Kolozsvár, 2023, Magyar Nemzeti Levéltár – Iskola Alapítvány, 49. p.

következményeként az ún. véres farsangként számontartott esetre sor került. A „nagy” eseményekre való kitekintést követően a szerző visszatér a fejedelem házasságának tematizálásához: az ehhez a részhez kiválasztott források olyan szövegrészek, amelyek Mária Krisztianna által írt levelekből származnak, betekintést nyújtva az ara személyes tapasztalataiba is.

A kötet rendkívüliségét a korabeli idézetek mellett a felhasznált képanyag adja, amely valamelyest túlmutat a korszak jellegzetes forrástípusainak illusztrálásán. A fotókon a Magyar Nemzeti Levéltárban található oklevelek, az azokon fellelhető címerábrázolások, viasz- és szárazpecsétek széles skálája köszön vissza; olyan korabeli tárgyi emlékek, amelyekkel a nagyközönség – mivel ritkán kerülnek kiállításra – aligha találkozhat, sőt többnyire a korszakkal foglalkozó kutatók is csupán másolatban vagy elektronikus formában férnek hozzá. A nagy méretű, művészi igényességgel készített és kiváló felbontásban közreadott fotók szinte tapinthatóvá teszik az olvasó számára az említett tárgyi emlékeket és dokumentumokat, a pecséteken látható ábrázolásokon és a címerképeken akár az apróbb, de annál jelentősebb részletek is jól vizsgálhatóak. A fejedelmi címerek mindig tartalmazzák az uralkodók családi címerét is, ahogyan a portréábrázolásokon a különféle ismertetőjegyek alapján szintén beazonosítható a megjelenített személy. A levéltári anyagok mellett számos olyan tárgyról is találunk fotót a kötetben, amelyek a múzeumok gyűjteményeinek ritka darabjait képezik. Ilyenek például a pecsétnyomók, vagy a korabeli aranypénzveretek. Ezen érmék feliratait nemcsak az egyes uralkodók címeiről hordoznak információkat, hanem megismerhetjük róluk a pénzt verető fejedelem portróját, valamint az általa választott jelmondatot is. Azt is ki kell kihangsúlyozni, hogy ezek az uralkodó-ábrázolások több szempontból is kiemelkedő fontossággal bírnak: egyrészt a pénzforgalomnak köszönhetően más országok népeihez is eljutott a fejedelem képmása, másrészt pedig az is érdekes, hogy például Báthory Zsigmond esetében az általa veretett ezüstallérokon több mint húsz páncélábrázolás maradt fenn, így tehát ezek a pénzérmék a korabeli páncéldivatról is igen fontos információkkal szolgálhatnak az utókor számára. A Báthory Andrásról szóló fejezetben egy olyan korabeli metszetet mutat be a kötet, amelyen a fejedelmi jelvények mellett az uralkodó halotti képmása is szerepel. Ezek a jól kiválasztott és megfelelő helyre szerkesztett korabeli forrá-

sok, metszetek kiváló adalékként szolgálnak az olvasó számára az egyes témák mélyebb megismeréséhez.

A Báthory András halála utáni időszak, amely a századfordulóra esett, a fejedelemség történetének egy meglehetősen zűrzavaros periódusa, hiszen Básta generális hadai ekkor vonultak be Erdélybe, és ugyancsak ekkor ölték meg Mihály vajdát is. Ezt követi a Bocskai Istvánról szóló fejezet, amelyből az olvasó számára kiderül, hogy az a rossz megítélésű nemesember, akit az erdélyiek kezdetben bizalmatlanul fogadtak, hogyan vált mégis azzá a fejedelemmé, akit végül mindhárom nemzet elfogadott. Az ő uralkodásához köthető az a szabadságlevél is, amelyet a katonai képességeikről és kegyetlenségeikről ismertté vált hajdúk számára bocsátott ki. Amint Illésházy István leveléből megtudjuk: „Az hajdúknak iszonyatos, utálatos sok gonoszságok, az szegény népek keserű könnyhullatásuk szöpögések bizony átolhatották az egeket.” Bocskai azonban különféle szabadságjogok biztosításával és birtokadományozással igyekezett javítani a katonáskodásból – és rablásból – élő hajdúk sorsán, az ország hasznára fordítva az általuk képviselt katonai erőt.

Rákóczi Zsigmondot, aki korábban Bocskai kormányzója volt, 1607-ben választották fejedelemmé. Trónra kerülésében az erdélyi rendek egyetértése nyilvánult meg, és bár mindössze egy éven át uralkodott, egy új fejedelmi dinasztia megalapítójának tekinthetjük. A róla szóló fejezetből megismerhetjük családi hátterét, magát a mecénás főurat, a kormányzót, majd a szabadon választott uralkodót, aki – mivel ebben az időszakban többen is igényt támasztottak Erdély trónjára – végül úgy döntött, lemond. Ennek következtében 1608-ban az ifjú Báthory Gábor veszi át a fejedelemség vezetését. Amint a korabeli leírásokból kiderül, az erdélyiek nagy reményeket fűztek Báthoryhoz. Ezt tükrözi Imreffy János Murád vezírhez írt levele is, melyben így írja le az ifjú fejedelmet: „a legerősebb hérosz, az udvar dísz, 20 éves ifjú, aki a vaskulcsot egy mozdulattal eltöri.”³ Ebben a fejezetben a szerző által választott alcímek, melyek nagyon tömören villantják fel az egyes életszakaszok jellegzetességeit, különösen beszédesek: *A ragyogó kezdet*, illetve *A Báthory-ágnak tündöklő csillaga* című részek a fejedelem trónra kerülését tárgyalják, és leginkább a kortársak elvárásai, valamint az

3 Oborni: i. m. 159. p.

ifjú uralkodóval kapcsolatos reményei elevenednek meg bennük. Közben a politikai eseményekbe is bepillantást nyerünk: a magyar királlyal való egyezkedésről vagy a belső viszályokról szóló alfejezet Erdély kül- és belpolitikájának alakulását mutatja be a tárgyalt időszakban. Érdekes ellenpontja Imreffy korábban idézett levelének az a jellemzés, amelyet egy szász polgár vet papírra 1610-ben, és amelyből már egy negatív megítélésű uralkodó képe rajzolódik ki számunkra.⁴ A következő alcímek – *Dorbézoló fejedelem, A dicstelen vég* – arra utalnak, hogy Báthory nemcsak a Szeben elleni hadjáratnak köszönhetette rossz hírnevét: ahogy azt a szerző igen találóan összefoglalja, a nagy tettekre hivatott fejedelem végül zavaros belső viszonyokat, rendezetlen külkapcsolatokat hagyott maga után.

Ezt az örökséget, e nehéz helyzetben lévő ország vezetését veszi át Bethlen Gábor 1613-ban, akinek sikerességét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Erdély aranykorát ma is az ő nevéhez kötjük. Így az sem véletlen, hogy a róla szóló fejezet a leghosszabb ebben a kötetben. Az alfejezeteket áttekintve látható, hogy a szerző uralkodásának minden aspektusára kitér, melyekhez ezúttal is találó illusztrációkat, fotókat társít, mintegy fokozva az olvasói élményt. Nagyon fontos megjegyezni, hogy Bethlen az egyetlen olyan erdélyi fejedelem, akinek – katonai és politikai sikereinek köszönhetően – lehetősége lett volna magyar királlyá koronáztatni magát, ő azonban kiváló diplomáciai érzékének és éleslátásának köszönhetően nem élt a lehetőséggel. Döntésének körülményeire a szerző részletesen kitér a tárgyalt fejezetben.

A kötet egyik erőssége a Brandenburgi Katalin (Bethlen Gábor özvegye) uralkodásáról szóló rész. A korábbi szakirodalom általában átsiklik fölötte, most azonban részletes elemzést kaphatunk róla. A szerző ebben az esetben sem szorítkozik pusztán a száraz tények ismertetésére, hanem foglalkozik a korabeli ékszerviselési szokásokkal is, emellett pedig szóba kerül az a spanyol gitárművész és táncmester is, aki belülről ismerte Bethlen udvarát – ugyanis itt állt alkalmazásban –, és aki a fejedelemasszonyt vidám, jólelkű teremtként jellemezte.

A következő fejezetben Bethlen István rövid életű uralmáról, majd I. Rákóczi György sikereiről olvashatunk. Az utóbbi a harmincéves háborúban is részt vett; ennek köszönhetően a vesztfáliai béke aláíró

4 Oborni: i. m. 169. p.

országai között Erdély is szerepel. Fia, II. Rákóczi György ugyan igyekezett édesapja nyomdokaiba lépni, de nagyravágyása, illetve arra irányuló kísérletei, hogy a lengyel trónt megszerezze, Erdélyt igen súlyos válságba sodorták. Az ő cselekedetei váltották ki Ali pasa 1661-es Csíkszék elleni támadását is, amikor egyéb pusztítások mellett a Mikó-várat is felgyújtották. Azt, hogy II. Rákóczi György mivel haragította magára a törököt, valamint hogy milyen események előzték meg a fejedelemség megbüntetésére szolgáló tatárjárást, a kötet idevágó fejezetéből tudhatjuk meg.

A Rákócziak után a kötet Barcsay Ákos fejedelemségét tárgyalja. Barcsay megítélése – mivel a legitim módon megválasztott II. Rákóczi Györggyel szemben őt a török szultán ültette a trónra – meglehetősen negatív, itt azonban megtudhatjuk róla, hogy nem annyira személyes becsvágyból vállalta a feladatot, hanem parancsot teljesített, ugyanakkor pedig így kívánta elkerülni a további pusztításokat. A meglehetősen részletgazdag fejezetből, amelyet igen szerencsésen megválasztott idézetek tesznek még szemléletesebbé, kissé más nézőpontból ismerhetjük meg a korábban inkább ellenszenves, a törökök bábjának tartott uralkodót. Ugyancsak méltó módon mutatja be a szerző az olyan rövidebb ideig uralkodó fejedelmeket is, mint Rhédey Ferenc és Kemény János, akikről annak ellenére is gyakran elfeledkezünk, hogy tetteik révén ők is hozzájárultak az ország sorsának alakulásához.

Igencsak fontos része a könyvnek az Apafi Mihályról szóló fejezet: nagy érdeme, hogy igyekszik megcáfolni azt a mítoszt, miszerint Apafi az a gyenge kezű fejedelem volt, akinek uralkodásához Erdély elvesztése is köthető. A felsorakoztatott tények inkább azt igazolják, hogy Apafi Mihály egy széles látókörű, az ország jólétére törekvő uralkodó volt, aki minden erejével, a diplomácia különféle lehetőségeit kihasználva igyekezett, hogy kapcsolatot találjon az európai államok érdekszövetségével, és hogy Erdély önállóságát a török kiűzését követő időkre is átmentse. (Buda 1686-os visszafoglalását követően ez igen fontos törekvésnek és különösen aktuálisnak számított.) Az, hogy ez nem sikerült, nem rajta múlt – ahogy egy másik kiváló történész, Várkonyi Ágnes fogalmazott: Európa adósa maradt Apafi Mihálynak.

A fejedelmek sorát Thököly Imrének, az Erdélyi Fejedelemség utolsó uralkodójának a bemutatása zárja, akinek a történettudományban szintén eléggé negatív a megítélése. Bár rövid ideig Thököly is hivata-

losan viselte az Erdély Fejedelme címet, fontos megjegyezni, hogy ő már nem abban az értelemben volt Erdélyország ura, mint jeles elődjei.

A Magyar Nemzeti Levéltár és Iskola Alapítvány gondozásában megjelent kötet nemcsak tartalmát tekintve számít kivételesnek, hanem a szerkesztés és a kivitelezés szempontjait figyelembe véve is kiemelkedő teljesítmény, emellett pedig nyugodtan kijelenthető, hogy a szerző, a kora újkor legnevesebb kutatójának és szakértőjének számító Oborni Teréz nem maradt adósa az Erdélyi Fejedelemség iránt érdeklődő olvasóknak. Művét bátran ajánlom mindazoknak, akik mélyebben elmerülnének ennek az egykor önálló országnak, az Erdélyi Fejedelemségnek a történetében, vagy esetleg egy adott résztémát szeretnének jobban megismerni – ugyanis egy-egy fejedelem tevékenysége, irányelvei nagyban meghatározzák azt a kort, amelyben uralkodott. Vagy másként fogalmazva: Oborni Teréz kötete hiteles forrásokra alapozva repít vissza bennünket abba a világba (is), amelyet Móricz Zsigmond közismert regényében csak Tündérkertnek nevezett.

Szent László